

Peucker, Paul M.

**"Pod zářivým jménem české a moravské církve" : přijmutí
ochranovských v Nizozemí jako moravských bratrů**

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 1999, vol. 13, iss.
Sonderheft, pp. [175]-186

ISBN 80-210-2055-5

ISSN 1211-4979

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/105900>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

PAUL M. PEUCKER

„POD ZÁŘIVÝM JMÉNEM ČESKÉ A MORAVSKÉ CÍRKVE“. PŘIJMUTÍ OCHRANOVSKÝCH V NIZOZEMÍ JAKO MORAVSKÝCH BRATRŮ

Na kongresu o vztazích mezi Nizozemím a Českou republikou nesmí samozřejmě chybět ani církevně historické svazky.¹ Teď si jistě myslíte, že budu mluvit o Komenském, českém biskupovi jednoty bratrské, který žil od roku 1656 v Amsterdamu a je pohřben v Naardenu. Mohu vás ujistit, že to v plánu nemám, ale přesto jste blízko.

Chci totiž hovořit o jednotě bratrské. Ve vztazích mezi Nizozemím a Českou republikou hrají církevní záležitosti důležitou roli již celá staletí. V Nizozemí existuje dokonce církev, která se nazývá ‚Moravská církev‘, v angličtině ‚Moravian Church‘, ve francouzštině ‚Eglise Morave‘, ale v Nizozemí je přece jen více známá jako ‚Herrnhutter Broedergemeente‘ (Obec ochranovských bratřů). Ochránovští se dostali do Nizozemí ve třicátých letech 18. století. Ačkoliv se Nizozemí 18. století mohlo považovat za baštu toleranosti, platila tato tolerance především pro již upevněná vyznání a jen v daleko menší míře pro nově přicházející. Ochránovští měli v prvních desetiletích své existence v Nizozemské republice také co do činění se silným potíráním. Pro ochranovské bylo toto potírání opravdovým překvapením: cožpak nebyli moravskými bratřimi, kteří tady byli před několika roky přijati s otevřenou náručí?

Teologická stránka tohoto problému nás dnes nebude moc nezajímat. Nám zde půjde především o vytvoření obrazu ochranovských: jak je viděli Nizozemci? Byli ochranovští v očích Nizozemců praví Moravané, kteří šířili čest a vážnost své již několik staletí staré církve, nebo nebyli? Jak velkou roli hrál obraz českých a moravských bratřů v očích nizozemských autorů polemických teologických spisů?

¹ Citát z názvu přednášky pochází z knihy T. J. van den Honerta T. H.: *zoon, Academische redenvoering over de Boheemsche en Moravische kerk*, Leiden 1739, str. 6.

Dlouho předtím, než Luther přitloukl na vrata zámecké kaple ve Wittenbergu svých 95 tezí, bylo už protestantské obnovující hnutí na Moravě a v Čechách velmi aktivní. Husitské hnutí, které vzniklo po smrti Jana Husa, upáleného 1415 na hranici, rostlo rychle. V tomto hnutí se projevovaly různé názory: radikální i umírněné. V roce 1457 založila skupina umírněných husitů společenství na severovýchodě Čech – v Kunvaldu. Nazývali se ‚Fratres Legis Christi‘ – později ‚Unitas Fratrum neboli jednota bratrská‘. Tato bratrská obec se úplně rozešla s římskokatolickou církví. Již brzy začaly vznikat v Čechách i po celé Moravě další bratrské obce. Dějinami této církve se teď nemusíme zabývat. Důležité však je, že kromě časů tolerance poznala jednota bratrská také časy tvrdého pronásledování. A právě díky pronásledování, kterému byla vystavena, si získala respekt v protestantské Evropě. Životní historie posledního biskupa vysvěceného v Čechách – Jana Amose Komenského – znamenala mnoho pro osud jednoty bratrské. Stejně jako řada ostatních bratrů a sester musel Komenský utéct do Polska, kde se upevnila jedna větev jednoty bratrské. V českých zemích se jednota bratrská pohroužila do ilegality. Komenský zemřel v roce 1670 v Amsterdamu; oficiálně tehdy existovala jednota bratrská již jen v Polsku.

V Čechách a na Moravě se mohli přívrženci jednoty bratrské scházet jen potají. Věnována jim je jedna z publikací Komenského. Jedná se o katechismus neboli *Uralte Christliche Catholische Religion* (Prastaré křesťanské katolické náboženství), který byl vytištěn roku 1661 v Amsterdamu. Zachovalo se nám jen velmi málo exemplářů tohoto díla. Archiv jednoty bratrské v Ochranově se může pochlubit jedním z nich (možná jediným).² Komenský věnoval tuto malou knížku „všem zbožným všude rozptýleným ovečkám Krista, zejména těm v F.G.G.K.K.S.S. a v Z“. Těmito písmeny označil Komenský místa v Čechách, kde žilo dál „skryté semeno“ jednoty bratrské. Tato písmena představují Fulnek, Gastendorf (Jestřábí), Gerlsdorf (Jerlochovice), Klantendorf (Kletná), Klötten (Kujavy), Seitendorf (Životice), Stachendorf (Stachovice) a Zauchental (Suchdol).³ Poslední jmenované místo, ležící severovýchodně od Olomouce, je jedním ze spojovacích článků mezi starou českou jednotou bratrskou a obnovenou jednotou bratrskou v Ochranově. Ze Suchdolu přišli roku 1720 do Ochranova různé rodiny, mezi nimi rodina Nitschmannova, Zeisbergerova a Heckewälde-rova. Fulnek, Kunvald a Životice leží blízko Suchdolu. Ani Zenklava nebyla daleko. To bylo místo, kde se narodil Kristián David, zakladatel Ochranova.

Kristián David se narodil roku 1692 v Zenklavě. Byl vychován jako katolík, ale roku 1715 přešel k protestantismu. Během svých cest do Saska a Slezska se seznámil roku 1722 s mladým hrabětem Mikulášem Ludvíkem ze Zinzendorfu

² *Die Uralte christliche Catholische Religion, in kurtze Frag und Antwort verfasst. Vor alle Christen-Menschen, alt und jung, selig zu gebrauchen*, Amsterdam 1661. AB II.R.2.12. Archiv jednoty bratrské vlastní také ručně psanou kopii katechismu (AB II.R.2.12a) z vlastnictví Jakuba Tilla z Kunvaldu (1713–1783).

³ Adolf Vacovský, „The History of the Hidden Seed (1620–1722)“, in: *Unitas Fratrum. Herrnhutter Studien-Moravian Studies*, pod vedením M.P. van Buijtenena, C. Dekkera a H. Leeuwenberga, Utrecht 1975, str. 35–54, citát ze str. 43.

(1700–1760), který mu dal svolení, aby se spolu s ostatními moravskými utečenci usadil na jeho pozemku v Berthelsdorfu. A tak se stalo, že 17. června 1722 porazil Kristián David první strom pro stavbu domu na ulici mezi Löbau a Zittau. Zde vznikla kolonie pro protestantské utečence z Moravy, která dostala jméno Ochranov.

Během pěti let žilo na úpatí ochranovské hory již přes 300 lidí. Polovina z nich pocházela z Moravy a Čech⁴, druhá polovina z různých německých oblastí. Ochranov byl jedním z míst, kde se čeští utečenci usadili v první polovině 18. století. Ostatní skupiny šly například do Gerlachsheimu, Hennersdorfu a Rixdorfu u Berlína (nyní Berlin-Neukölln). Přesto měl ale Ochranov, na rozdíl od těchto ostatních utečeneckých kolonií, svou vlastní, zcela odlišnou dynamiku. Můžeme uvést dva důležité důvody, proč tomu tak bylo.

Prvním z nich je spojení s hrabětem Zinzendorfem. Mladý hrabě Mikuláš Ludvík ze Zinzendorfu (1700–1760) se stal roku 1722 vlastníkem venkovského sídla Berthelsdorfu. Nechal zde vystavět i zámek. V Drážďanech byl jmenován do úřadu soudce u dvora. Jeho skutečné zájmy se ale zaměřovaly na náboženskou oblast: jeho snahou bylo sjednotit křesťany různých vyznání do filadelfského hnutí. Mohli bychom ho nazývat ekumenickým průkopníkem. Zinzendorf se dostal do kontaktu se skupinou moravských utečenců, kteří se usadili na jeho pozemku. Uvědomil si, že toto jsou právě ti křesťané, které chtěl kolem sebe shromáždit. V roce 1727 se usadil v této utečenecké kolonii a vedle role správního úředníka a majitele panství přijal i úlohu duchovního vedoucího tohoto společenství. Díky svému idealismu a horlivosti vytvořil Zinzendorf z moravských imigrantů pevné společenství, které se brzy rozšířilo i mimo Ochranov.

Tomu ale předcházela ještě jedna událost, kterou můžeme považovat za druhý důvod duchovního probuzení, které vyšlo z Ochranova. 13. srpna 1727 prožili obyvatelé Ochranova opravdové probuzení, mocný duchovní zážitek a tento den můžeme považovat za den zrození obnovené jednoty bratrské. V Ochranově se během pěti let shromáždilo velmi pestré společenství lidí různých křesťanských skupin. Kromě 150 moravských utečenců tady bydlelo asi 150 dalších osob, které sem přilákala vyhlídka života v křesťanském společenství. Každý si s sebou přinesl své vlastní teologické myšlenky, od kterých se nechtěl tak rychle odvrátit a které se v průběhu času opětovně mocně střetávaly. Situace se roku 1727 natolik zhoršila, že první obyvatelé Ochranova opět opustili. V tomto okamžiku zasáhl Zinzendorf: usadil se v Ochranově a ustanovil pravidla pro soužití ve vesnici i pro křesťanské společenství. Tak byl formálně řízen nejen společenský, ale i duchovní život v Ochranově. Přitom hrabě vedl intenzivní pastýřské rozhovory s ochranovskými, a tak položil základ pro sblížení se. To vše vyvrcholilo během večere Páně 13. srpna 1727. Je obtížné vyjádřit strhující duchovní záži-

⁴ O osobách z Moravy a z Čech viz: Felix Moeschler, *Herrnhutter Familien. Die mährischen, böhmischen, und österreichisch-schlesischen Exulanten. Anlässlich des 200jährigen Jubiläums der Brüdergemeinde am 17. Juni 1922*. 2 sv., Ochranov 1922–1924.

tek věcnými slovy vědecké přednášky. Přítomní zakusili přítomnost Ježíše Krista a rozhodli se vytvořit církev.

Důležitým znakem ochranovské teologie byl od té doby názor, že ve světle Ježíšova života a smrti jsou všechny teologické spory podřadné. Tehdy se zrodilo v Ochranově hnutí, které křesťanům různých církví ukazovalo důležitost tohoto faktu a sjednocovalo je. Pro ochranovské byl každý člověk, který si byl vědom významu Kristova utrpení a jeho smrti, a který proto chtěl odevzdat svůj život Spasiteli, bratrem nebo sestrou. Na původní vyznání (jestli byl někdo lutherán, kalvinista, baptista nebo patřil ke staré jednotě bratrské) se při tom sice nezapomínalo, ale nebyl to žádný důvod k tomu, aby člověk nebyl přijat do jednoty bratrské. Ochranovské bratrské společenství bylo tedy více než jen pokračováním a znovuobživením staré jednoty bratrské. Ochranovští to sice pokládali za obnovení této staré protestantské církve, ale nechtěli se omezit na Čechy. Nechali se sice inspirovat dědictvím otců, ale přidali k tomu další, nové prvky.

Ochranovská jednota bratrská byla tedy přetransformovaná jednota bratrská. Reakce okolního světa byly různé. Důležitým pro Zinzendorfa a bratry bylo to, že společenství uznal Daniel Jablonský, vrchní kazatel v Berlíně, jenž byl vnukem Komenského a biskupem (seniorem) polské jednoty bratrské. Jablonský udržoval přátelské kontakty se Zinzendorfem a byl připraven vysvětit roku 1735 prvního z ochranovských, Davida Nitschmanna (ze Suchdolu), na biskupa. Tak přešel úřad biskupa ze staré jednoty bratrské do obnovené. Na žádost pruského krále Bedřicha Viléma I. vysvětil Jablonský roku 1737 také Zinzendorfa na biskupa moravských bratří. U mnohých vyvolalo toto vysvěcení na kněze otázky: jak může kalvinistický farář (Jablonský) udělat z lutherána biskupa moravských bratří? Vypadalo to na nebezpečné a zavádějící míšení vyznání.

První ochranovští, kteří se dostali do Nizozemí, byli David Nitschmann, Johann Töltzschig a Václav Neisser. V červnu 1728 – jen rok po obnovení jednoty bratrské – byli vysláni Zinzendorfem, aby získali nějaké kontakty v Anglii. Zinzendorf jim dal s sebou také dopis pro princeznu Marii Luisu Oranžskou. Hrabě Zinzendorf ji poznal v roce 1719 a doufal v její podporu svých vlastních plánů. V doporučujícím dopise jí představil tyto členy jako „vyslance českých bratří“, kteří jí přinesli evangelium od českých a moravských bratrských společenství „znovu obnovených“ pod jeho správou.⁵ Jak princezna tyto tři vyslance přijala, nevíme. Ve svém deníku popisují vyslanci svá dobrodružství mezi Arnhemem a Rotterdamelem – ale o návštěvě u Marie Luisy se nezmiňují.⁶ Jejich pobyt nezbudil skoro žádné znepokojení a Nizozemci ho ani nezapozorovali.

Více následků měl pobyt Augusta Gottlieba Spangenberg, nejdříve teologa v Halle, od roku 1733 v Ochranově. V roce 1734 přišel do Nizozemí prozkoumat, zda se moravští utečenci mohou usadit v kolonii Surinam. Tato návštěva

⁵ Zinzendorf Marii Luisě Oranžské v dopisu z Ochranova, 30. 5. 1728 (koncept), Archiv jednoty bratrské R.6.A.a.23.e.

⁶ Cestovní zpráva z Londýna, 15. července 1728. Archiv jednoty bratrské R.13.A.1.7.

vedla jednak k zahájení misionářské činnosti bratrského společenství na Surinamu, jednak ke vzniku kroužku přátel ochranovských v Amsterdamu. Z něj se během několika let vytvořilo Nizozemské bratrské společenství.

Jak reagovali Nizozemci na moravské bratry z Ochranova, se kterými od té doby přicházeli do styku? Spangenbergova korespondence obsahuje údaje o tom, jak Nizozemci viděli ochranovské. Je zřejmé, že se Spangenberg v Amsterdamu setkal s některými lidmi, kteří „nějak“ slyšeli o Ochranově. O moravských bratřích však dobré mínění neměli:

Viděl jsem, že mnozí mají velmi hroznou představu o moravských lidech. Někteří si je pletou s českými polskými bratry a připisují jim sociální principy; jiní je považují za husity a mají strach, že by mohli být nepokojní – a právě tyto dvě věci tu v Holandsku neradi vidí.⁷

Aby to nějak napravil, dohodl se Spangenberg s amsterdamským vydavatelem Isaacem le Longem na vydání knihy o Ochranově.⁸

Byla to právě tato kniha, *Godts Wonderen met Zyne Kerke* (Zázraky, které učinil Bůh se svou církví), která byla vydána v roce 1735 a díky níž se ochranovští v Nizozemí stali známými. V této knize byl popsán „pamětihodný příběh většinou českých a moravských bratří, kteří v Ochranově našli útočiště a založili tam bratrské společenství“. Otázka, zda byli skutečně moravskými bratry, zde nepadla, tak samozřejmý byl tento údaj pro Le Longa. A nejen pro něj. Také Joannes Deknatel, znovukřtenecký kazatel v Amsterdamu, byl o tom přesvědčen. V oslavné básni, kterou napsal pro Le Longovu knihu, se můžeme dočíst:

Ať přijde, kdo Ježíše miluje,
A hle, zástup Jeho členů
Dohromady v saské zemi;
Husovo símě, nyní vyvolené,
A skrze Božího syna znovuzrozené
A rukou Nejvyššího tam zasazené.

A Deknatel nebyl jediný kazatel, který tak smýšlel. Také Johann Eberhard Alstein, hornoněmecký kazatel v Amsterdamu, pěl chválu na znovuzrození českých bratří; Jeroným z Alphenu, strýc známého básníka, a Franco de Bruyn, oba kalvinističtí kazatelé v Amsterdamu, sdíleli rovněž sympatie k moravským bratřím. Marie Luisa Oranžská se rozhodla po přečtení Le Longovy knihy Zinzendorfovi navrhnout, aby založil moravskou kolonii na jejím panství IJsselstein.

Zinzendorf tuto nabídku s vděkem přijal. Další existence Ochranova se stávala nejistou a on doufal, že bude mít v IJsselsteinu možnost, aby tam eventuálně zaopatřil přístřeší pro Moravany vypovězené ze Saska. Během návštěvy

⁷ Spangenberg Zinzendorfovi, Amsterdam 7. 12. 1734, Archiv jednoty bratrské R.10.A.a.6.1.

⁸ Viz: P. M. Peucker, „»Godts Wonderen met Zyne Kerke«: Isaac le Long (1683–1752) en de herrnhutters“, in: *De Achttiende Eeuw* 25 (1993), str. 151–185.

u princezny v Leeuwardenu v roce 1736 kul plány na druhý Ochranov v Holandsku. Ještě v téže roce byla za městem IJsselstein koupěna parcela a v následujícím roce položil David Heckewalder, pocházející ze Suchdolu, základní kámen pro komplex budov nazvaný 's Heerendijk (= Boží hráz). Založení 's Heerendijku bylo moravskou záležitostí. Stavební návrh pocházel z rukou Kristiána Davida, tesaře ze Zenklavy, který postavil také první domy v Ochranově. Nejstarší ze společenství byli Melchior a Anna Zeisbergerovi, oba ze Suchdolu. Ze 16 ochranovských, kteří koncem roku 1736 bydleli u IJsselsteinu a pomáhali při stavbě obce, bylo 14 Moravanů.

Procento Moravanů však tak vysoké nezůstalo. Při vzrůstajícím počtu obyvatel 's Heerendijku zůstal počet Moravanů konstantní, takže v roce 1740 činil jejich podíl již jen 10 % z celku. Z celkového počtu 64 stálých obyvatel pocházelo tehdy 10 lidí z Moravy. Tento počet ale rychle klesal: v roce 1743 už tam byl jen jeden Moravan.⁹

Úbytek počtu Moravanů souvisí jednak s rozšířením ochranovského hnutí (přibývalo hodně lidí z jiných zemí, takže počet Moravanů relativně klesal), jednak s faktem, že mnoho Moravanů bylo posláno do církví v Novém světě, kde byl střediskem ochranovských Bethlehem v Pensylvánii. V 's Heerendijku byl silně cítit negativní vliv kalvinistických kazatelů, kteří potírali ochranovské hnutí. Princ Vilém Oranžský nesouhlasil se svou matkou, aby problematičtým ochranovským vyjádřili otevřeně svou podporu. Další růst 's Heerendijku byl znemožněn: ochranovští se museli v IJsselsteinu podřídit přísnému imigračnímu zákonodárství. Od roku 1746 se začali usazovat v Zeistu doufajíce, že zde naleznou vhodnější místo pro nizozemskou jednotu bratrskou, protože zde nebyli tolik závislí na vládě.

Nyní si položme otázku, jaké stanovisko zaujali autoři polemických spisů k moravské identitě ochranovských? Museli najít nějaké vysvětlení pro nesrovnalost, že ty, které otevřeně kritizovali, se vydávali za české a moravské bratry, kteří odedávna mohli počítat s velkou podporou a sympatiemi kalvinistických kazatelů.

„Boj perem“¹⁰ kolem ochranovského hnutí začal publikací pastýřského listu amsterdamského seniorátu v roce 1738. Seniorát si byl zmíněné nesrovnalosti vědom:

Jeden by si mohl myslet, proč bychom měli tyto členy považovat za nebezpečné? Protože nosí jméno starých českých a moravských bratří, za které je mnoho lidí také považuje, přičemž se hodně snaží, aby za takové byli

⁹ Viz P. M. Peucker, *'s Heerendijk. Herrnhutters in IJsselstein 1736–1770*, dizertace Utrechtské univerzity 1991, str. 188.

¹⁰ Přehled protiochranovských a proochranovských spisů u W. Lütjeharmse, *Het philadelphisch-oecumenisch streven der herrnhutters in de Nederlanden in de achttiende eeuw*, dizertace Utrechtské univerzity 1935. Viz také D. Meyer, *Bibliographisches Handbuch zur Zinzendorf-Forschung*, Düsseldorf 1987.

považováni. Velmi si ceníme těch skutečných starých českých bratří, máme je za jitřenky, které uprostřed antikristovské temnoty ochraňovali čisté světlo apoštolské pravdy a vynikali příkladným životem. ...¹¹

Mohlo to tak být, ale seniorát nemohl přijmout ochranovské jako české bratry:

K naší lítosti však u nich a v nich nemůžeme najít, kromě jména převzatého od českých bratří, kromě několika osob, které nedávno utekly z papežství a přidali se k nim, a kromě některých vnějších pravidel a usnesení v tomhle sboru, které navíc jako důkaz své neustálé nejistoty často mění, nic, co by se podobalo učení nebo praxi pravých českých bratří, kteří na začátku církevní reformace předali své veřejné vyznání, otevřeně a bez zdržování (jinak než tito lidé).¹²

I když amsterdamsí kazatelé tedy nacházeli mnoho společného mezi ochranovskými a starou jednotou bratrskou (jednota ve jméně; lidé, kteří přišli do Ochranova z Čech a Moravy a některé podobnosti v organizaci společenství), pro kalvinistické kazatele bylo rozhodující, že ochranovští a čeští bratři spolu *nebyli* zajedno v učení. S určením ochranovského učení měli kazatelé ostatně dosti problémů. Ochrarovští neměli žádné vlastní vyznání, a proto museli amsterdamsí kazatelé vyvodit jejich učení ze spisů jiných, kteří psali o Ochranově.

Také teologové na různých místech republiky se zabývali ochranovskými. Albert Voget, profesor v Utrechtu, debatuje vtípně roku 1739:

Podivné: ochranovští, kteří nás chtějí reformovat, předstírají, že mají staré moravské učení (aniž je chtějí vyznávat), které my naopak již dlouho vyznáváme.¹³

Voget se ale neomezil jen na domnělý rozdíl mezi naukou ochranovských a naukou českých bratrů:

Dva nejvýznamnější představitelé [vedoucí] ochranovských, velectěný pan hrabě Zinzendorf a baron van Watterville, však nepocházejí z Moravy. Oba, jak Jeho Excellence, tak Jeho Eminence, pokud je mi známo, navštěvovali cvičnou školu v Halle, kde byli odkojeni základy mystiky. Pan hrabě chtěl již brzo vybudovat nějaké výjimečné společenství, kam by mohl pohodlně přijmout také některé pronásledované lidi z Čech a Moravy, aby tomuto novému společenství

¹¹ *Herderlijke en Vaderlijke brief, houdende aan de bloeyende Hervormde gemeente, binnen deze stad vergadert, tot ontdekkinge van en waarschouwinge tegen de gevaarlijke dwalingen van die lieden, dewelke onder den naam van Herhnhuthers bekend zijn. Geschreven van predikanten en ouderlingen des kerken-raads van Amsteldam, Amsterdam 1738, str. 7.*

¹² Ibid.

¹³ A. Voget, *Oorsprong en voortgang van de valsche mystike godigeleerdheit, Utrecht 1739, předmluva, str. 3.*

dal zářivé jméno.¹⁴

V Leidenu to byl církevní historik Taco Hajo van den Honert, který se zajímal o ochranovské hnutí. Pro svou nástupní řeč profesora 28. února 1739 si vybral aktuální téma: dějiny a učení moravských a českých bratří. Ačkoliv ochranovské nikde nejmenuje jménem, bylo zcela jasné, koho označuje „těmito nováčky a cizími kazateli“.¹⁵ Bylo jich hodně

[...] především z Čech a Moravy, kteří opustili římské pověry a násilí, aby začali Bohu sloužit zcela jiným způsobem, opuštěním svého majetku, své otcovské vlasti, a odebrali se jinam, na jedno velmi známé místo v Německu [...].

aby tam založili sbor.¹⁶ Podle Van den Honerta, který zkoumal dějiny české a moravské církve, je třeba původ této církve hledat u valdenských. Van den Honert dochází k závěru, „že není žádná česká ani moravská církev, která by měla jinou víru než valdenští“.¹⁷ V historii jednoty bratrské je jistě možné najít kontakty s valdenskými (vysvěcení prvního bratrského kněze provedl jeden z valdenských), ale spíš to vypadá, že si mladý profesor církevní historie spletl jednotu bratrskou s tábority. Van den Honert však trval na tom, že: „tyto věci [...] nám opět jednoznačně ukazují, že česká a moravská církev [...] je stejná jako církev valdenských.“¹⁸ Skupina, která by nesouhlasila s učením valdenských, by těžko mohla tvrdit, že patří k české nebo moravské církvi. Ačkoli ochranovští možná pocházeli z Čech a Moravy, podle Van den Honerta měli zcela jiné učení. „Církev totiž nedává najevo svou pevnost původem (svých členů), ale svou vírou a náboženským životem.“¹⁹

Ve stejném roce (1739) přepojil kazatel Kulenkamp za amsterdamský *Herderlijke Brief* (Pastýřský list) svůj vlastní polemický spis *De Naakt ontdekte enthusiastery, geest-dryvery, en bedorvene mystikery der zo genaamde hernnhuthers* (Donaha odkryté nadšení, povzbuzení duše a zkažená mystika tak zvaných ochranovců), v němž ještě jednou zdůvodnil, proč byl napsán *Pastýřský list*. Mezitím totiž došel k přesvědčení, že ne všechno, co přišlo z Moravy, je dobré. Jeden přítel jej odkázal na zprávu ve starém čísle novin *Hollandse Mercurius* (Holandský Mercurius). V roce 1671 se v něm objevila zpráva o několika holandských rodinách, které byly „jistými svůdníky, kterým se říká moravští bratři“, zlákány na Moravu pod záminkou, že tam budou moci žít lépe a že

14 Ibid., str. 30.

15 T. J. van den Honert T. H. zoon, *Academische redenvoering over de Boheemsche en Mora-vische kerk*, Leiden 1739, str. 101.

16 Ibid., str. 6.

17 Ibid., str. 11.

18 Ibid., str. 18.

19 Ibid.

ani práce v domácnostech nejsou tak obtížné jako v Holandsku. Tyto rodiny prodaly své pozemky v Holandsku a odešly na Moravu „svedeny těmito moravskými bratřimi“. „Když ale Holanďané přišli na Moravu, byli uvězněni a museli dělat ruční práce, pěst a tkát na tkalcovském stavu poté, co odevzdaly všechny své peníze představeným těchto moravských bratří“. Utěšovali je příběhem, že jsou stejně jako izraelité na poušti, ale „jestli chtějí reptat jako Mojžíšův národ, nikdy neuzří tvář země Kanaan.“ O to ale Holanďané neměli zájem, a proto opouštěli Moravu, zanechavše tam všechn svůj majetek.²⁰ Moravská církev tedy podle Kulenkampa už dávno nebyla tím, čím byla kdysi.

Mezitím se ochranovští pustili horlivě ze svého centra 's Heerendijk do boje. Švýcarský baron Friedrich von Watteville, dávný přítel Zinzendorfa a hlava společenství u IJsselsteinu, byl znám jako autor obranných listů, které vydal ve spolupráci s Isaacem le Longem, amsterdamským publicistou. Problémem při obhajobě ochranovských bylo, že nechtěli vydat žádné vlastní vyznání víry. Ochrarovští se obávali, že vlastní sepsané učení by dogmatické spory jen vyhrotilo, protože pak by měli teologové v ruce něco, čeho by se nechtěli pustit. Podle Zinzendorfa muselo stačit, že se bratři odvolávají na již existující nauky. Kromě toho se ochranovští bratři a sestry nepovažovali za novou církev, ale za nadcírkevní hnutí probuzení, ke kterému se mohly připojit osoby různých vyznání – jak Moravané, kteří se počítali ke staré jednotě bratrské, tak i další – luteráni, kalvinisté a novokřtenci.

Wijkskému faráři Antoniu van Hardeveldtovi bylo jasné, že centrální postavení v ochranovském hnutí zaujímá Zinzendorf.²¹ Mimo to došel k závěru, že ochranovští usilovali o jiné věci než čeští bratři. Cožpak ochranovští nešli ve všech směrech mnohem dále než čeští bratři? V roce 1741 napsal:

A tohle je přece jisté – že bylo mimo plán moravských a českých bratří neboli utečenců, aby se rozešli do všech zemí a tam na základech z Ochranova – jak mezi pohany, tak mezi křesťany různého smýšlení – založili nové církve a společenství.²²

Ochrarovské bratrské společenství bylo podle Van Hardeveltda novou církví, vedenou hrabětem Zinzendorfem, v níž vystoupili moravští bratři:

A je zvláštním cílem hraběte Zinzendorfa, stejně jako dalších vedoucích ochranovského polečenství, aby díky utečencům z vlasti všude po celém světě vysvětlovali základy ochranovského hnutí a zakládali nové křesťanské církve.²³

20 G. Kulenkamp. *De naakt ontdekte enthustastery, geestdryvery, en bedorvene mysteriky der zo genaamde herrnhutters...*, Amsterdam 1739, předmluva (bez očíslování stran). Jako pramen jmenoval *Hollandského Mercuria* z října 1671, str. 145.

21 A. van Hardeveldt, *Een kort bericht van den kerkform der zo genaamde Herrnhutheren*, Dordrecht 1741.

22 Ibid., str. 12.

23 Ibid., str. 12–13.

Tím, že toto dokázal, již nešlo o učení moravských bratří, ale o to, co káže hrabě Zinzendorf. A tady se Van Hardeveldt znovu vrátil k diskusi, kterou Zinzendorf vedl již v roce 1738 s haagským farářem Filipem Mangerem a během níž prohlásil: „Jsem tak daleko od učení o predestinaci [...] jako je daleko země od nebe.“²⁴ Zinzendorf nebyl tedy zastáncem učení o predestinaci – pro ortodoxní kalvinistické duchovní podstatný to bod – a byl za to odsuzován jako neortodoxně smýšlející.

Z důvodu toho, že hrabě Zinzendorf může sice v lásce snášet všelijaké pocity a vyznání, aniž by se s někým pouštěl do hádky či činil mezi lidmi rozdílu, ale nesnáší pocit zvláštní Boží milosti, za který jak naši otcové, tak staří moravští a čeští bratří bojovali, a který i dnes naše církve vyznává.²⁵

Hardeveldtův závěr: Zinzendorf chce založit novou církev a chce v této „Sjednocené ochranovské církvi“ vyzvednout především moravské utečence.

Následkem toho je pak osoba Zinzendorfa, jeho spisy a ostatní ochranovské spisy předmětem zkoumání v polemické literatuře. Otázka, jak dalece jsou vlastně ochranovští zajedno s moravskými bratřími, se zdá být zodpovězena a projednána a zmiňována je už jen náhodou. Důležitou zůstává už jen pro Kulenkampa. V roce 1743 vydává *Het geopenbaarde geheim der ongerechtigheid* (Zjevené tajemství nespravedlnosti), v němž ještě jednou urputně táhne do boje proti ochranovským a hraběti Zinzendorfovi. Hovoří si o tom již v předmluvě: „Chtějí nás přinutit, abychom jim slepě věřili každé slovo, že jsou skuteční moravští a čeští bratří.“²⁶ Opětovně přetřásá tento problém, s ničím novým však nepřichází – zmiňuje jen to, co bylo napsáno již dříve.

Ostatní polemické spisy – ke kterým jsem měl přístup – se už tímto tématem nezabývají. Nebylo to už ani zapotřebí, protože od té doby, kdy vše vyšlo najevo díky mnoha ochranovským spisům a zprávám různých přívrženců, kteří vyprávěli ty nejskandálnější příběhy, měli už nizozemští odpůrci dost jiného materiálu, kterým se mohli zabývat. V roce 1750 se objevily ještě dvě oficiální církevní publikace. Amsterdamský seniorát publikoval druhé pastýřské psaní proti bratrskému společenství a utrechtský synod publikoval *Memorie* (Usnesení), aby donutil utrechtské stavy podniknout něco proti bratřím v nově založeném Zeistu. V obou spisech byla doslova citacemi ze zpěvníku bratrského společenství a z kázání Zinzendorfa dokázána neortodoxnost tohoto hnutí. Domnělá shoda ochranovských s moravskými bratry se už dále nezkoumala.

Co se týče antiochranovských spisů, vše se po roce 1750 poněkud zklidnilo. Až v roce 1764 napsal kampenský farář Adriaan Hendrik Stompwijk opět polemický spis, v němž se mihly znovu hlavní body ze starších spisů. Pokud jde

24 Protokol schůze jižního holandského synodu z roku 1738, Státní archiv provincie Utrecht, Archiv Utrechtské provinciální církevní správy, inv. č. 131, fol. 49v.

25 A. van Hardeveldt, cit., str. 47.

26 Předmluva (bez očíslování stran) ****2.

o *Herderlyke brief aan de gemeente van 's Hertogen Bosch* (Pastýřský list sboru v 's Hertogen Bosch) od Cornelia de Witta (1768), kazatele na odpočinku, známe pouze jeho název. Poslední útok vyšel z pera rotterdamského kalvinistického kazatele Petra Hofsteda, který se pokusil roku 1802 této polemice ještě jednou vdechnout život.²⁷ Již na první stránce si můžeme přečíst, že „u ochranovské sekty se našlo jen velmi málo a možná také vůbec žádní skuteční potomci starých moravských a českých vyznavačů víry.“ Ale to již bylo poněkud zastaralé.

Po Zinzendorfově smrti (1760) se pokusili jeho následovníci dát bratrskému společenství ortodoxnější a méně problematickou podobu. Ačkoliv se přitom možná ztratil určitý počet originálních článků, byli úspěšní a bratrské společenství mohlo od té doby počítat s poněkud větší akceptací. Nová generace teologů, která nastoupila v druhé polovině 18. století, byla v mnoha ohledech tolerantnější než ta předešlá. Pro ně už ochranovští nebyli novým proudem, který se teprve pokouší vydobýt si své místo. Mnozí teologové smýšleli o bratrském společenství příznivě. Nová generace teologů si velmi cenila především misionářské aktivity ochranovských a právo ochranovských být pokračovateli staré jednoty bratrské už také nemuselo být potíráno.

Předmluva zeelandského profesora Hermana Johannese Kroma, kterou napsal pro nizozemský překlad spisu *Ratio Disciplinae Unitatis Fratrum* (Moudrost učení jednoty bratrské) v roce 1793, se nese již v úplně jiném tónu: „Při pozorném sledování dějin můžeme sotva popřít, že obnovené bratrské společenství má skutečně svůj původ u staré české a moravské církve.“²⁸ Fakt, že církevní provincie Walcheren s touto předmluvou souhlasila, zdůraznil ještě jednou, jak moc kalvinistická církev v Nizozemí změnila svůj názor na ochranovské.

Na závěr bych se chtěl ještě zmínit o jednom teologovi. Annaeus Ypey, profesor církevních dějin v Harderwijku, už v roce 1808 nepochyboval o tom, že se ochranovští navracejí k valdenským, wyklifovčům a husitům, což 60 let před ním jeho kolega Van den Honert ještě odmítal. Ypey tak mohl bratrské společenství nazvat „ctihodným pozůstatkem [...] nejstarších svědků pravdy“, a dokonce „starou mateřskou církví, z níž povstalo celé protestantské křesťanství.“ A pak ještě pokračuje dále: „A tam, kde naši obnovitelé v šestnáctém století zapálili zjevné světlo ve skrytu hořících pochodní, tam stojí nakonec ochranovští po téměř celém století – na tom samém poli jako stará česká jednota bratrská.“²⁹

27 Lütjeharms upozorňuje na to, že Hofstede chtěl svou kritikou zasáhnout zejména Nizozemskou společnost misionářů (*Philadelphisch-oecumenisch streven*, str. 197).

28 H. J. Krom, předmluva u J. Loretze, *Ratio disciplinae Unitatis Fratrum A.C. of Grondschets van de inrichtingen der Evangelische Broeder-Gemeenten*, Dordrecht 1793, str. IV.

29 A. Ypey, *Geschiedenis van de kristlijke kerk in de achttiende eeuw*, sv. 9 (1808), citát u Aarta de Groota, „Herrnhutters in de wereld van het negentiende-eeuwse Nederlandse protestantisme“, in: *De Zeister Broedergemeente 1746/1996. Bijdragen tot de geschiedenis van de herrnhutters in Nederland*, redakce Aart de Groot a Paul Peucker, Zutphen 1996, str. 203–216, citát na str. 209–210.

Když ochranovští od roku 1735 přicházeli do Nizozemí, zpočátku je mnozí přijímali jako bratry a uznávali je jako součást staré mučednické církve. Rychle však převládl jiný názor. Postoj většiny reformovaných kazatelů začal být odmítavý poté, co si všimli, že ochranovští jsou v mnoha ohledech obnovení a nezůstali u dědictví svých praotců. Pokud jde o kritérium jednoty v nauce, již brzy se ukázalo, že ochranovští se „odlepili“ od moravských bratří. Popírala se jejich moravská organizace, a dokonce i původ z moravských bratrů. Po roce 1743 se potírání soustřeďovalo především na ochranovské písně a kázání Zinzendorfa. To, že se ochranovští neprávem přikrašlují jménem bratří, bylo mnohým trnem v oku, a proto se toto pojmenování nesmělo dále užívat. Na konci století převládl naprosto jiný obraz ochranovského bratrského společenství – přestože byli v liturgii, organizaci a vyznání v mnoha ohledech jiní než stará jednota bratrská a přestože bylo jasné, že bratrské společenství se mezitím stalo světově rozšířenou církví, v níž počet moravských potomků byl ztenčen na minimum, věřili zde citovaní profesori, že ochranovští vyšli z této staré církve a že jsou jejím pokračováním.

A nyní je už možná také jasnější, proč se v různých částech světa tisíce lidí nazývají Moravany, ‚Moraviër‘ nebo ‚Moravian‘, aniž by uměli jediné slovo česky nebo měli kapku české krve v těle.

Překlad: Marie Hrachovcová (UP Olomouc)